

OLAY CSABA MEGEMLEKEZÉSE:

FEHÉR M. ISTVÁN (1950–2021)¹

Fehér M. István Széchenyi-díjas egyetemi tanár, az MTA rendes tagja 2021. június 17-én hosszú, méltósággal és töretlen munkakedvvel viselt betegség után, életének 72. évében elhunyt. A nemzetközileg elismert kutatót, a tanárt és a kollégát gyászoljuk. Személyében a hazai és nemzetközi filozófiai élet elismert kutatót vesztett, akinek fő kutatási területeit a német idealizmus – különösen Schelling és Hegel –, a fenomenológia, Martin Heidegger, Lukács György, Hans-Georg Gadamer és a hermeneutikai hagyomány, Jean-Paul Sartre, valamint a 20. századi német, francia és olasz filozófia képezte. Érdeklődési területein több monográfia szerzője, tanulmánykötetek és konferenciakötetek szerkesztője, angol, német, olasz és magyar nyelven számtalan tanulmány fűződik nevéhez. Műveiből tavaly jelent meg négykötetnyi átfogó, az életművet reprezentáló válogatás (*Filozófia, történet, értelmezés. Hermeneutikai tanulmányok [2002–2020]*. I–IV. Budapest, L’Harmattan, 2020), hatvanadik születésnapja alkalmából két *Festschrift* köszöntötte (*Idealizmus és hermeneutika*. Budapest, L’Harmattan, 2010; *A másik igazsága*. Budapest, L’Harmattan, 2012).²

Egyetemi tanulmányait angol–olasz szakon kezdte, majd filozófia szakos diplomát szerzett. 1977-től tanársegédként oktatott az ELTE BTK Filozófiatörténeti Tanszékén, 1979-ben védte meg egyetemi doktori disszertációját, majd 1981-ben adjunktus, 1987-ben egyetemi docens lett. 1985-ben írta meg kandidátusi disszertációját, 1990-ben akadémiai doktori értekezését. 1990 és 1997 között tanszékvezető, 1992-től egyetemi tanár, ugyanekkor dolgozta ki az ELTE Hermeneutika Doktori Programját, s lett annak vezetője. 1997-től Széchenyi Professzori Ösztöndíjban részesült. Egy ideig a Miskolci Egyetem Filozófia Tanszékének³ vezetője és a Gróf Andrássy Gyula Német Nyelvű Egyetem egyetemi tanára. Hosszabb kutatóutakat tett Olaszországban, Németországban és az Egyesült Államokban a Virginiai Egyetemen, és Humboldt-ösztöndíjas volt a bochumi Ruhr Egyetemen. Több hazai és külföldi egyetemen vendégprofesszor, egyebek mellett 1999-ben a berlini Humboldt Egyetemen.

¹ Eredeti megjelenés: *Magyar Filozófiai Szemle* 65/4. 2021, 295–300.

² Szerkesztői megjegyzés: egy harmadik *Festschrift* is megjelent: Az a priori rejtjelei a magyar filozófia történetében. Fehér M. István 60. születésnapja tiszteletére. *Pro Philosophia Évkönyv*. 2010.

³ Szerkesztői megjegyzés: nem a Miskolci Egyetem Filozófia Tanszékének (ezt Hársing László vezette), hanem a Filozófiatörténet Tanszékének a vezetője volt Fehér M. István.

Nemzetközi ismertségét mutatja, hogy 1986-tól a Nemzetközi Schelling Társaság, 1994-től a Nemzetközi Hermeneutikai és Tudományos Társaság vezető tanácsának tagja. Több folyóirat munkájában részt vett, többek között a *Heidegger-Studien* és a *L'uomo un segno*, a *Mesotes* és az *Itinerari filosofici*, valamint a *Heidegger-Jahrbuch* szerkesztőbizottságában működött közre.

Fehér M. Istvánt 2007-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 2013-ban rendes tagjává választották, *A filozófia tudományossága és a kör kerekdedége. Martin Heidegger filozófiafelfogása az 1920-as években* című székfoglaló előadását 2014. június 5-én tartotta meg. Akadémiai tevékenységén túl 1987 és 1995 között a Magyar Filozófiai Társaság elnökségi tagja, 1990 és 1995 között főtitikára volt. 2004-ben a Magyar Daseinanalitikai Egyesület tiszteletbeli elnökévé választották.

Fehér M. István tudományszervezőként is fáradhatatlanul tevékenykedett. Nagy sikerű nemzetközi konferenciákat szervezett Budapesten Heideggerről (1989), Gadameréről (2000) és Schellingről (2003, 2014). Kollégák és tanítványok részvételével 2012-ben megalakította az ELTE Hermeneutika Kutatócsoportot, mely öt és fél éven át tudományos eseményekkel, kötetekkel és publikációkkal gyarapította a nemzetközi és hazai hermeneutikai irodalmat.

Egy sikeres egyetemi és kutatói pálya száraz adatai bizonyos esetekben nem adnak kellően képet egy gondolkodói teljesítmény minden dimenziójáról, s különösen kevésbé válik láthatóvá, hogy az illető egyetemi oktatóként milyen hatást gyakorolt. Fehér M. István iskolateremtő tanár volt, akinek több tanítványa időközben már a hazai filozófiai élet tagjává vált. Számos szakdolgozat és doktori disszertáció született vezetésével és szakmai támogatásával. A tőle kapott sokféle tartalmi inspiráció hivatkozásokban és kapcsolódásokban, illetve vitákban öltött testet. Érdeklődő nyitottsággal viszonyult az interdiszciplináris vizsgálódásokhoz, különösen az irodalom és irodalomelmélet, illetve az eszmetörténet határterületeihez. Gondolkodásának középpontját talán a megértés fogalmával lehet legjobban jellemezni. A fogalom egyben annak a gondolati irányzatnak, a filozófiai hermeneutikának a kulcsfogalma, melyhez nagyon közel állt. A hermeneutikán belül is kitüntetetten érdekelt Martin Heidegger gondolkodása, különösen az a fiatal Heidegger, aki a fakticitás hermeneutikájának elképzelésével fontos mérföldköve a hermeneutikai tradíciónak, s egyben döntő inspirációt adott Hans-Georg Gadamer számára. Két belátást emelhetünk ki, melyek egyaránt döntő motivációt alkotnak filozófiai munkálkodásában. Egyrészt a megértés és értelmezés elkerülhetlenségének gondolatát kell hangsúlyoznunk, melyet Fehér még olyan markánsan gyakorlati igényű gondolatok esetében is aláhúzott, mint Marx 11. Feuerbach-tézise. Mindig kiemelte, hogy ha Marxszal a filozófia szeméremre vetjük, hogy csak értelmezi, de nem változtatja meg a világot, akkor ezzel megfelelkezünk arról, hogy a világ megváltoztatása sem kerülheti el annak értelmezését. Tézisszerűen pedig Luigi Pareyson megfogalmazásával hivatkozott erre a gondolatra: „az igazságnak csak interpretációja van, és interpretációja csak az igazságnak van” (Fehér: *Filozófia, történet, értelmezés*. I. 54).

A másik vezérgondolat értelmében a megértés és a filozófiai hermeneutika lelke az, hogy a másiknak igaza lehet, ahogy Fehér többször leírta és idézte Hans-Georg

Gadamer mondását. Következésképpen a másik fél igazságigényét nagyon komolyan vette, úgy is fogalmazhatunk, hogy a másik lehetséges igazsága iránti nyitottságot tartotta a legfontosabb filozófiai erénynek, s ebből levonta azt a konzekvenciát is, hogy az ilyen hermeneutikai gondolkodás a szerénység filozófiája. A nyitottság követelményét továbbá egyúttal úgy is értelmezte, hogy filozófiai elméleteket saját igazságkritériumaik és mércéik alapján kell értékelnünk és mérlegelnünk, egyes helyeken nem riadva vissza attól a következtetéstől, hogy „minden filozófia önálló mikrokozmosz, önmagának elégséges, csak önmagához mérhető, akár egy műalkotás” (*A másik igazsága*. Szerk. Lengyel Zsuzsanna Mariann–Jani Anna. Budapest, L’Harmattan, 2012, 296). A nyitottság legalapvetőbb hozadékát az antidogmatizmusban látta, és a filozófiatörténet hasznát is, többek között, az antidogmatikus attitűd kialakításában vélte felfedezni.

A nyitottságról mondottak fényében nem meglepő, hogy Fehér a filozófiatörténetet nem alárendelt segéddisziplínának tekintette. A filozófiatörténet nézete szerint nem elválasztható a filozófiától, s ez a meggyőződés kezdetektől jellemezte álláspontját. Gondolkodásának e sarokköve miatt értette magát gyakran és nyomatékosan filozófiatörténésznek, és hevesen vitatta, hogy a filozófiatörténet nem lenne több, mint mások gondolatainak gyűjtögetése anélkül, hogy magunk gondolnánk valamit. 2020-ban sajtó alá rendezett kötetei egyik tanulmányában majd harminc évvel korábbi megfogalmazását idézte e tárgyban:

A filozófiatörténetet a filozófiától általában olyan felfogások hajlanak elkülöníteni, melyek egy adott filozófiai elméletben a filozófia végérvényes formáját pillantják meg: ebben a beállításban a korábbi vagy későbbi filozófiák (a filozófiatörténet) az ehhez az elmélethez való pozitív vagy negatív viszonyulás, a hozzá való eljutás előmozdítása vagy hátráltatása, ill. az ezen elmélet által kidolgozott fogalmi-logikai eszközök alkalmazásának szemléltetése tekintetében – ám nem sajátos igazságigényük tárgyi mérlegelése szempontjából – jönnek tekintetbe (Fehér: *Filozófia, történet, értelmezés*. I. 19.)

Filozófiatörténetről alkotott felfogása számos hozzászólást és vitát eredményezett, melyekről Varga Péter András alapos és gondolatgazdag monográfiájából kaphatunk képet (Varga Péter András: *Mi a filozófiatörténet? A filozófiatörténet filozófiája a kortárs kontinentális filozófiában*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Filozófiai Intézet – Gondolat, 2020).

A fentiekből adódóan az oktatás és annak helyszíne, az Eötvös Loránd Tudományegyetem sokat jelentett Fehér M. Istvánnak. Az egyetem mint olyan különösen fontos volt számára, mivel saját tevékenységét, munkálkodását az egyetem összefüggésében, a tudománynak szentelt élet kontextusában gondolta el. Német monográfiát írt az egyetem gondolatának, még pontosabban a Humboldt-egyetem eszméjének összefüggéseiről (*Schelling – Humboldt. Idealismus und Universität. Mit Ausblicken auf Heidegger und die Hermeneutik*. Frankfurt/M, Peter Lang, 2007). A monográfia alapgondolata, melyet oktatói krédójának is tekinthetünk, úgy foglalható össze, hogy az egyetemi tanítás nem eleve rögzített tananyag átadása, hanem közös kutatás. Humboldt mérvadó belátása számára az volt, hogy az egye-

temet nem pusztán a szaktudás elsajátításának céljához, hanem a művelődő képzés (*Bildung*), az emberré válás folyamatához is hozzákötötte.

Személyében az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara egyik legkiválóbb kutatóját veszítette el, s egyik nagy hatású tanárát, aki diákok nemzedékeinek kínált magas színvonalú bevezetést szakterületeibe. Tanítványaként mindenekelőtt azt kell hangsúlyoznom, hogy István sokakat sokféleképpen inspirált. Óráit olyan diákok is érdekesnek, szellemi kalandnak tartották, akik más irányokba mentek tovább. Bizonyos tanárainkat nem felejtjük el. Olyan gondolkodók ők, akikről személyesen sokat tanultunk, akiknek eleven példája valamilyen szempontól fontos volt számunkra, akiket nem abban az elemi értelemben nem felejtünk el, hogy fel tudjuk idézni, ki tanította a kétértékű logikát vagy a patrisztikát. Sokkal inkább arról van szó, hogy meghatározzák filozófiai szocializációnkat: tudjuk, vagy legalábbis úgy véljük, tudjuk, mit válaszolnának meghatározott kérdésekre, hogyan fogalmaznának át kérdéseket, vagy hogy egy adott kérdés helyett milyen kérdéseket ismernének el egyáltalán értelmesnek. Ezek a tanárok alkotják elsődleges elméleti reakcióképességünket és határozzák meg filozófiai koordinátáinkat: a folyamatot tulajdonképpen nevezhetnénk teoretikus járnai tanulásnak. Több hang nyalábjáról van szó, melyek viszont soha nincsenek sokan. Az elménkben könnyen szóhoz jutó hangok nem számtalanok, kevés van belőlük, ahogy Arisztotelész szerint barátokból is. Fehér M. István tanítványai számára, számomra is, ezek közé a gondolkodók közé tartozik.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Filozófiai Intézetében többféle tanárral találkozhattunk és találkozhatunk, akinek a teljesítménye imponáló. Fehér óráin viszont egy különleges – utólag azt kell mondjam: filozófiai – élményben lehetett részünk. Sok tanár tett fel olyan kérdéseket, amelyekre hallgatóként nem tudtuk a választ. Ilyenkor többnyire gondolhattuk azt, hogy tudnánk a választ, ha elolvastunk volna még sok könyvet, más szövegeket. Fehér M. Istvánnál ez másként volt. Kérdései a szövegre vonatkoztak. A szövegeket a hallgatók sokszor nem olvassák el. De ha elolvastuk, valami furcsa történt. Elkezdett kérdezni, és úgy éreztük, tudnunk kellene a választ, úgy éreztük, hogy a kérdést mi magunk is feltehetjük volna, sőt, magunknak is fel kellett volna tenni. Kérdései és felvetései magától értetődő jellegüknel fogva voltak zavarba ejtők. Rávilágítottak arra, hogy csak látszólag értjük az áttanulmányozott szöveget, miközben nem vagyunk tisztában saját nem értésünkkel. Platón dialógusaiban Szókratész ezt a „nem tudás tudásának” nevezte.

Kitűnően értett ahhoz, hogy az előttünk fekvő, rögzítettnek tűnő szöveget átváltoztassa kérdések sorozatává, vagy még inkább, kérdések kavargásává. Ez volt tanításának feltűnő jegye: szubverzív foglalatzkodás a szöveggel, amely megnyitja annak mélyebb rétegeit, s ezzel egyúttal felszámolja annak látszólagos adottságát. A rácsodálkozás a szöveg mélységére, a kérdezés radikális szabadsága és felforgató ereje (azaz a filozófia legnagyobb vonzerői) – ezt lehetett tanulni Fehér M. Istvántól, és ezért sok más diákjával együtt mindig hálásak leszünk.

Terjedelmes életművével számot vetni a jövő szakmai feladata, és nemcsak filozófusoké, hanem irodalomtudósoké is, akikkel érdeklődéssel dolgozott együtt.

Fehér M. Istvánt az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Magyar Tudományos Akadémia saját halottjának tekintette. A filozófiai szakma egy szakterületén megkerülhetetlen, sokféle ösztönzést adó, nagy hatású kollégát gyászol. Munkái és életműve értékelése a holnap dolga; mára a szomorúság marad.